

KRZYŻYK (58) *sb m*

sg *N* krzyżyk (6). \diamond *A* krzyżyk (10). \diamond *I* krzyżyki(e)m (4). \diamond *pl N* krzyżyki (7). \diamond *G* krzyżyk(o)w (5). \diamond *A* krzyżyki (18). \diamond *I* krzyżyki (8).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

Dem. od „krzyż”:

1. *Od znac.* ‘obraz, wizerunek, podobizna krzyża Chrystusa’; *crux parva vel figura vel lignum, crux scripta a. sculpta a. dolata Cn* (44) : y doftacz klyonu, grabu, a wyązu y dacz thefz ofwyączicz, y ołzwyączywłchi vczynycz trzy krziziky, łtegołch drzewa y zakopacz pod kadz abo wedrzywach [...] y mowicz kładacz the krziziky znamye krziza łwyąthego kładą czyą do łwego dobrego *LibMal* 1544/84; Item krzizyk łrebrni wpłyełchewyo wkołzeczyelye v fary vkradł na adamałchku czerwonym then przedał Marczinowey Trembaczcze wkałiłchu za 12 grołchi *LibMal* 1547/137v, 1545/99v [3 r.]; *GliczKsiąz* F3; [papież] dał tey Regule białłe kápice/ łtzerwononymi krzyżyki. *KrowObr* 135v; I nie to iełt Biłkup/ co [...] Krzyżyk náłłłzyi złoty/ y pierścienie na páłcach nołi. *KrowObr* 126v, 83, 131, 136; *RejWiz* 35v, 161 [2 r.]; *WyprKr* 11v, 12v, 13v, 16v; [pruski mistrz] przyłięę czynił: potym zrzuciłwzy kápice/ álbo płałcz s krzyżykiem/ ná kłięłtwo Prufkie od Krolá przełozon. *BielKron* 419, 182v, 346, 359v, 364, 435; *RejAp* 115v; Zwykli też byli drudzy trzy dni nie ieść/ bofo chodźic/ krzyżyki dzyálác/ y rozmáite wymyłły ożáłu onego rołpámiętywánia męki tego to Páná náłzego/ łtroic á wymyłłác *RejPos* 100; A groby łwiádczą/ iz tám kiedył Chrzełciánie miełzkáli/ Bo ná mogliách łą słupy wyryte Marmurowe/ Mężow zacnych we zbroiách á krzyżyki ná nich *StryjKron* 260; *CiekPotr* 29.

W charakterystycznych połączeniach: krzyżyk srebrny, złoty (7).

Wyrażenie: »jabłko z krzyżykiem« = *insygnium władzy królewskiej* (2): iednę łtronę wyrzázano Orłá/ ná drugiey łtronie ołobę krolewłką łiedzac ná Máiełtácie/ dzierzác w práwey ręce łceptrum/ á w lewey iábłko s krzyżykiem *BielKron* 367v; *CzechEp* 187.

a. *O krzyżykach malowanych w 12 miejscach na ścianach kościoła przy jego poświęcaniu* (14) : a żadneby łwieczki áni krzyżyki áni máłci nie połwiećili wiecey mieyłcá onego/ iedno ty ktoreby były zápalone á ofiárowáne w łercoch wiernych *RejPos* 349, 348v, 349v [2 r.], 350 [2 r.], 350v, 351, 351v [2 r.].

Zwrot: »krzyżyki malować, kryłłac« (3 : 1): tedy tám nie łtoi áby gi [kołciól] mieł iákiemi krzyżyki kryłłác/ ábo v nich po łciánach łwieczek náłtáwiác/ ábo gi iákiemi máłciámi mázác *RejPos* 349, 348v, 350v, 351.

2. *Od znac.* ‘znak krzyża czyniony ręką’ (11) :

Zwoty: »(u)czynić krzyżyki (a. krzyżyk)« [szyk zmienny] (9): y ná dłoniach iego krzyżyki oleiem łzyniécie/ potzawłzy od wielkiego páłcá práwey ręki kxiędzá nowego/ ałz do lewey ręki páłcá przedniego *KrowObr* 123v, 73v, 83, 98, 101, 101v (9).

»krzyżyki kryłłac« (1): Tu páłtrzaj iz ich nie żegna náłkádłzy pierłcieni ná rękawicze/ áni ich kropi/ áni ich kádzi/ áni im krzyżykow po czele kryłła/ ále zgołá opowiáda káždemu zebrániu Pánłkiemu wiernemu pokoy á łáłkę nieomyłną od Páná łwego. *RejAp* 6v.

»krzyżyki mazać« (1): łázićie/ y oleiem krzyżyki mażećie. *KrowObr* 100v.

3. *Od znac. 'figura przypominająca krzyż' (2)* : CZytelniku miły/ miey na to baczność/ Iż gdzie krzyżyk + táki obaczyłz/ Rozumiey iż to Mołkwićin wziął. A gdzie. K.P. wyrzyłz/ tedy to przyflucha/ Krolowi iego Miłości Polłkiemu/ etc. etc. A gdy. S. obaczyłz/ to Swed ma. *KwiatOpis* A3v.

Zwroty: »krzyżyki pod kołnierzem pisać« [o sposobie piętnowania ludzi niepewnego pochodzenia] (1): Aby go s tyłu pálcy nie vkázowáli/ Krzyżykow pod kołnierzem zá nim nie píłáli. *RejWiz* 98v. [Cf *KRESIĆ GliczKsiąż* B4v].

4. *Od znac. 'część kręgosłupa' (1)* : Theż dziatkam małem korzeń olefzników w wodzie wwarzony/ á potym na krzyżyk przyłożony ciepło/ wypadza z nich vrinę. *FalZioł* V 84v.

5. [bot. *Trigonella Foenum Graecum* L.; kozieradka pospolita, roślina roczna, śródziemnomorska z rodziny motylkowatych (*Papilionaceae*), używana dawniej pospolicie w lecznictwie, obecnie w weterynarii [pI]: Po Polłku téż zową *Foenumgrecum*. Drudzy Krzyżyki. Drudzy Boża trawká. *UrzędowHerb* 143b (*Linde*) Cf **KRZYŻYCZEK**.]

Synonimy: 5. »boża trawka«, *fenumgrekum*, *kozorożec*.